

Верменко А.Ю. Вплив античної філософії на формування світоглядних і мотиваційних засад концепції здорового способу життя // Філософія релігії та медицини в постсекулярну добу: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті свт. Луки (В. Ф. Войно-Ясенецького) — Київ: НМУ ім. О.О.Богомольця, ВР ІФ ім. Г. С. Сковороди НАНУ, 2021. — с. 117-120.

Верменко Анатолій Юрійович,

к. філос. н., доц.,

доцент кафедри філософії, біоетики та історії медицини

Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця

Вплив античної філософії на формування світоглядних і мотиваційних засад концепції здорового способу життя

Загально відомо, що основи концепції здорового способу життя виникли ще у філософії Давнього Світу. У давньо китайській та давньо індійській філософії були детально окреслені правила узгодження норм людської життєдіяльності із законами гармонії Всесвіту, але значно вагоміший вплив на формування сучасного європейського варіанту світоглядних і мотиваційних засад здорового способу життя зчинила філософія і медична практика античності. Об'єктом основної уваги автора даного дослідження є вивчення, розуміння і врахування сутності людських потреб, механізмів їх формування й виявлення в античній філософії.

Геракліт Ефеський у своєму вислові “Людя не стало б краще, якби здійснились усі їх бажання” засвідчив тенденцію до виникнення на основі задоволення вже наявних потреб нових потреб або ж прагнення до повторення дій, які принесли насолоду [2, с.66].

Кініки, насамперед засновник цієї школи Антісфен Афінський та Діоген Синопський, закликали надавати перевагу одвічним і незмінним законам природи та зумовленим ними життєвим потребам над штучно створеними суспільством і тому часто шкідливими для здоров'я традиціями, нормами і законами. Водночас вони вважали обмеження матеріальних потреб, зокрема відмову від розкошів і надмірних виснажуючих задоволень, основою правильного способу життя та досягнення гармонії між духом і тілом, а також між людиною, суспільством і Космосом.

Сократ із Афін, як свідчить у “Меморабілії” Ксенофонт Афінський, говорив: “Мені здається, що не мати жодних потреб є ознакою божества, а мати потреби мінімальні — значить бути близьким до божества, ... бути близьким до досконалості” [2, с.52]. Цей вислів часто цитували і позитивно оцінювали Діоген Синопський, “філософ на сцені” Еврипід, Епіктет, Арістотель, Цензорін. Філософ-піфагореець Аполоній Тіанський повсякденно молився: “Боги, дайте мені володіти малим і не відчувати потреби ні в чому” [4, с.24].

Платон із Афін розвинув започатковане Демокрітом із Абдер вчення про поділ людської душі та, відповідно, суспільства на три частини: пануючу розумну, бажуючу й гнівну вольову, споживаючу й виробляючу жадібну або інстинктивно-афектну. Це вчення упродовж античності та середньовіччя було основою розуміння мотивів поведінки. Крім того, у “Державі” Платон розробив теорію щодо співвідношення та взаємодії первинних і вторинних людських потреб. “... кожне жадання власне спрямоване лише на те, що в кожному окремому випадку відповідає його природі. Бажання ж певної якості — це дещо привнесене” [3]. Цитований фрагмент дозволяє добре зрозуміти суть поглядів Платона щодо наявності одвічних і незмінних потреб, спільних для всіх представників людського роду, які, однак, зумовлюють лише виникнення найзагальніших, не диференційованих за об'єктом потягів. На основі цих первинних потреб під впливом конкретних обставин життєдіяльності людей формуються вторинні, конкретизовані за об'єктами, засобами і способами задоволення потреби, специфічні для кожного індивіда.

На відміну від свого вчителя й попередника Платона, який вважав можливим і необхідним докорінно змінити всю природу людини із метою побудови ідеального суспільства, Арістотель Стагірит закликав вивчати, розуміти і використовувати одвічні людські риси й нахили, обережно і вдумливо вдосконалюючи їх за допомогою виховання, яке дозволяє усунути результати зовнішніх негативних впливів та пом'якшити вроджені вади. Зокрема, у “Політиці” визнавалось, що всім людям притаманні потяг до матеріального добробуту й інстинкт власності, з якими обов'язково слід рахуватися [1, с.378-386]. У “Метафізиці” Арістотель виокремив потребу в

пізнанні та розумовій діяльності, яку вважав визначальною і видоспецифічною рисою людської сутності, нарівні із соціальною, а також найвищим і найдоброчеснішим виявом людського життя й духу. [1, с.282-283]. У “Нікомаховій етиці” зазначалось, що “в більшості людей задоволення борються одні з іншими, але це такі задоволення, що співіснують не за природою” [1, с.63-68]. Таким чином, набуло подальшого розвитку вчення Платона про існування вторинних потреб, індивідуально специфічних і сформованих у результаті впливу умов життя. Виявлено було, що вони можуть суперечити одна одній і тому змагатися між собою за право першочергового задоволення, у той час як первинні, загальнонародові потреби значно більш узгоджені між собою.

Більшість представників елліністичної та римської Стої вважали розум, теоретичне знання та засновану на них раціональну етику єдиним засобом приборкання пристрастей і прагнень, забезпечення на цій основі незалежності індивіда від зовнішнього світу, який все більшою мірою перетворювався на ворожий людині, руйнівний щодо неї. Однак деякі стоїки висловлювали нетипові для школи думки. Наприклад, Посідоній вважав, що багато сутнісних рис людини, зокрема ірраціональні поривання та нахил до зла, є вродженими, а тому не можуть бути повністю контрольовані розумом [2, с.64]. Клеанф із Асса, Зенон із Кітіону, Панетій висловлювали міркування щодо необхідності для досягнення щастя матеріальних благ, здоров'я, свободи, безпеки, а не лише розуму й доброчесності, а також щодо наявності у всіх людей принаймні кількох однакових потреб (у самозбереженні, захисті свого соціуму, самовдосконаленні, пізнанні, особистій незалежності тощо).

Епікур та його послідовники, найвидатнішим із яких був Тит Лукрецій Кар, вважали, що першоосновою щастя є правильне розуміння людської природи і задоволення в першу чергу саме притаманних їй загальнонародових потреб. Індивідуально-специфічні ж потреби не завжди можна й потрібно задовольняти, оскільки вони часто шкідливі та суперечать базово-родовим. Як і будь-яка жива істота, людина прагне приємного і уникає неприємного. Проте, на думку Епікура, дійсно приємним є лише те, що відповідає природі, а тому є водночас також розумним, справедливим і моральним. Тому серед потреб, бажань і насолод “бувають одні природні, інші — марні, і серед природних одні — необхідні, інші ж — лише природні; а серед необхідних перші — необхідні для щастя, другі — для спокою тіла, треті — власне для життя” [5, с.210]. Головним критерієм вирішення конфліктів між мотивами поведінки є “співвіднесення корисного і некорисного (шкідливого)”, тобто суб'єктивна й об'єктивна оцінка позитивних і негативних наслідків кожного із можливих варіантів життєвої активності. Слід пам'ятати, “все природне легко дістається, а марне й зайве важко здобути” [5, с.210-211]. Тобто, у переважній більшості випадків надмірні зусилля, що позбавляють людей фізичного і психічного здоров'я, призводять до нехтування усталеними моральними нормами, порушення законів і традицій, інших руйнівні щодо індивідуумів та соціумів явищ, відбуваються задля і внаслідок задоволення тих потреб, що не є природними і дійсно необхідними для нормальної життєдіяльності й розвитку особистостей та їх об'єднань, а виникли штучно, в результаті впливу негативних тенденцій і факторів суспільного життя. Наявність останніх значною мірою зумовлена саме недостатньо глибоким пізнанням людьми своєї власної сутності, зокрема змісту своїх потреб, з одного боку, та невмінням і небажанням рахуватися із тими знаннями, які вже здобуті у цій сфері, з іншого боку. Справжнє ж щастя полягає не у надмірних чуттєвих насолодах, навіть не у вищих за них духовних насолодах, а у “свободі від страждань тіла і душевних турбот”, тобто у відсутності або мінімізації негативних емоцій та відчуттів [5, с.209-210].

Використана література:

1. Аристотель. Сочинения: В 4 т. — М.: Политиздат, 1984.— т.4.— 412 с.
2. Кессиди Ф.Х. Античная философия // Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир — эпоха Просвещения / Редкол.: И.Т.Фролов и др.; Сост. П.С.Гуревич. — М.: Политиздат, 1991. — С. 59-66.
3. Платон. Государство // Платон. Сочинения. В 3 т.— М.: Политиздат, 1971. — т.3.— ч.1.— С.230-238. — т.4.— 412 с.
4. Флавий Филострат. Жизнь Аполлония Тианского. — М.: Политиздат, 1985. — С. 24.
5. Эпикур. Эпикур приветствует Менекея // Материалисты Древней Греции. — М.: Политиздат, 1955. — С.208-213.